

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІХ АНТРОПОНІМІВ У ТВОРАХ ОЛЕКСАНДРА ІРВАНЦЯ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 22.

УДК 811.161.2'373.2 «19»;

Вегеш А. Функціонування літературно-художніх антропонімів у творах Олександра Ірванця; 10 стор.; кількість бібліографічних джерел – 19; мова українська.

Анотація. У статті аналізуються літературно-художні антропоніми прозових творів Олександра Ірванця, вивчається їх склад, структура та особливості функціонування.

Ключові слова: літературно-художній антропонім, протонім, апелятив, денотат.

Resume. The article is analyzing the proper names of the literary heroes in the prose writings of Olexandr Irvanets, their constitution, structure and the peculiarities of functionalizing.

Key words: proper name of the literary hero, protonym, appellative, denotat.

Невід'ємним елементом літературно-художнього тексту, як правило, виступає власне ім'я персонажа, яке автор не лише в оригінальний спосіб пов'язує з персонажем-денотатом, але якому часто відводиться особлива роль у реалізації всього творчого задуму письменника та яке входить у простір позачасових загальнолюдських проблем, стає «геном сюжету». Тому дослідження функціонально-стилістичних особливостей літературно-художньої антропонімії в художньому творі – одна з важливих проблем сучасної ономастики. Це засвідчує ціла низка дисертаційних досліджень, виконаних упродовж минулих 18 років на матеріалі української літературно-художньої антропонімії та монографічних досліджень Л. Белея [2], [3], В. Калінкіна [8], [9], Ю. Карпенка [10], [11], [12], М. Мельник [14] та ін.

Метою нашої статті є комплексний функціонально-стилістичний аналіз літературно-художніх антропонімів прозових творів Олександра Ірванця.

Олександр Васильович Ірванець – письменник, перекладач, автор кількох збірок віршів. Останнім часом працює в драматургії та прозі – роман «Рівне / Ровно», повість «Очаміря» та ряд оповідань. О. Ірванець – представник карнавално-провокативної складової постмодерного дискурсу. Його твори побудовані на «іронічній грі, маргінальному соціальному статусі героїв, критичній переоцінці національної культури, виявленні її табуйованих топосів і образів» [19].

Нами проаналізовані ЛХА прозових творів О. Ірванця. Автор ретельно підбирає назви своїм героям, використовуючи запозичення з реальної антропонімії та власні новоутворення, поєднуючи їх з історизмами, символами, протонімами, фольклором, літературними героями, а також використовуючи онімійну гру. Наслідуючи традиції постмодерністів, О. Ірванець сповідує «культ незалеж-

ної особистості, потяг до архаїки, міфу», прагне «поєднати істини різних культур, іронічність, пародійність тощо» [18, с. 288].

У романі «Рівне / Ровно (стіна)» автор не обходиться без номінативних ЛХА, «тобто власних імен персонажів, яким притаманна лише називна (диференційна) функція» [3, с. 11]. У О. Ірванця номінативні ЛХА можуть бути простими (однослівні, як правило, іменні варіанти): *Уляна, Ілько, Оксана*, а також складеними (двокомпонентні): *Юхим Поліщук, Никифор Поліщук, Омелько Стецюк, Параска Стецюк*. Такі ЛХА адекватно відтворюють конкретний загальнонаціональний чи регіональний антропонімійний узус.

Особливе місце в літературно-художньому антропоніміконі О. Ірванця займають характеристичні назви. Серед характеристичних слід виділити національно / регіонально значущі ЛХА. Найбільшу кількість таких ЛХА становлять прізвиська українців з давнім українським суфіксом -ук/-юк/-чук, який входить до чільної трійки найпоширеніших прізвиськ у сучасному українському антропоніміконі. Напр.: *Тимчук, Зубчук, Самчук, Баранюк, Правчук*. Менш вживаними є прізвиська на –ко: *Панасенко, Можасенко, Фіалко*; на –евич: *Васькевич, Кибукевич*; на –ець: *Добромолець, Ірванець*; на –цький: *Оробецький*. У О. Ірванця зустрічаються ЛХА-«хамелеони», які виражають «змінну» національність їх носіїв. Основа українського прізвиська може деформуватися іншомовними формантами. Пор.: «Місцевий автор з дивним прізвиськом *Можасенко*, до якого він сам чи хтось із його предків приточив у кінці літерку «в». Тепер він – товариш *Можасенков*». Зміна прізвиська вказує на вміння героя вдало пристосуватись до середовища. У ЛХА *Ніл Тренета* (місцевий рок-музикант) відчитується преклоніння перед чужомовними іменними варіантами, що характерно як для реальної так і художньої антропонімії. У романі «Рівне / Ровно»

мають місце ЛХА, які називають персонажів-іноземців, в основному німців, що підтверджується енциклопедичною характеристикою. Напр.: «майор *Петер Зоммер*, русявий аж білий німець, шанувальник німецької поезії двадцятого сторіччя»; «*Ізабелла Штольц* – прима південно-німецької сцени, молода зірка театрів Баварії»; «*Георг Маульбюрг* – режисер, світило західноєвропейської сцени».

Серед хронологічно значущих ЛХА, що є іменуваннями загальновідомих, реальних людей вирізняються такі ЛХА: *Оксана Забужко*, *Андрухович*, *Неборак*, які чітко окреслюють історичний фон твору.

Незначний процент серед аналізованих ЛХА становлять експресивно-оцінні та інформаційно-оцінні. Автор використовує здрібніло-пестливі іменні варіанти: *Наталочка*, *Стефко* (*Стефцьо*), *Колька*, *Шлоймик*.

О. Ірванець – неперевершений майстер мовної гри з прізвищами. Головний герой антиутопії «Рівне / Ровно» в протилежних частинах міста порізненому називається: на заході він – *Сашко Ірванець*, на сході – *Шлойма Ецірван* («Гражданін *Ецірван Ше Ве* (*Шлойма Васильович*) – західно-ровенський автор, ... який тимчасово проживає і працює у західному окупованому секторі нашого міста». У цьому ЛХА автор зашифрував своє власне прізвище. Таке мовне експериментаторство, за словами Л. Белея, «сягає коренями ХІХ ст., чим унаочнює спадковість і тяглість традицій української літературно-художньої антропонімії» [2, с. 132].

ЛХА *Обля* – скорочений варіант імені та прізвища знайомої Шлойми *Олени Бляшаної* (*О + Бля*, злиття перших складів власної назви). За словником сучасного українського сленгу лайливе слово *бля* означає *повія* [16, с. 62], що підтверджується авторською характеристикою: «Обля жила інтенсивним особистим життям, поряд з нею виникали, цезали і знову з'являлися чоловіки різних класів і гатунків – військові й цивільні, грубуваті й інтелігентні, високі й низькі, товсті й худорляві». У ЛХА *Обля* відчитується характерна риса денотата – преклоніння перед чоловіками.

Авторським експериментом є ЛХА *Янтарьов* – *Бернштейн Самійло Авраамович*. Одна власна назва репрезентує різномовні антропосистеми: російську, єврейську, українську, а це лиш підкреслює національне відступництво. Цікавим є той факт, що таке карнавальне найменування належить «викладачеві кафедри прикладної астрономії Ровенського інституту інженерів водного господарства». Не поєднується астрономія з водним господарством, що викликає посмішку. Але складові ЛХА підібрані вдало: *Янтарьов* – від апелятива *янтар* (бурштин) – скам'яніла викопна смола хвойних дерев, використовується для виготовлення прикрас [5, с. 103]; прізвище *Бернштейн* належало видатним людям: діячам, психологам,

математикам, літературознавцям; українське християнське ім'я *Самійло* походить від давньоєврейського *Шем – Бог* [15, с. 96]; *Авраамович* походить від давньоєврейського, що означає «*батько багатьох народів*» [17, с. 18]. У цій назві поєдналися коштовність, розум, всесвітнє божество.

ЛХА *Степанида Порфирівна Добромалець* також промовляє. Героїня – символ радянської літератури («сива письменниця, авторка трилогії «Шлях до волі» ... сама, вічно вмираюча і, водночас, вічно жива *Українська Радянська Література*»). ЛХА *Українська Радянська Література* виступає мовностилістичним засобом інакомовлення, належить до штучно створеної авторської антропонімії. Такий ЛХА утворений шляхом онімізації опорних слів у складених назвах. Символом виступає ім'я *Степанида*, що в перекладі з грецької означає «вінок». Прізвище *Добромалець* відноситься до утворень композитної будови [4, с. 452], словотвірно-синтаксична модель вказує на людину, яка «*добро меле*», що також символічно для радянської літератури.

Не обходиться О. Ірванець без дейктичних ЛХА, які вказують на реального прототипа. Пор.: «академік *Джугалинський*, до речі, земляк наш з Ровенщини, (ЛХА вказує на М. Жулинського) й той другий київський академік, *Іван Будза*» (вказує на І. Дзюбу). Це підтверджує автор, називаючи працю І. Дзюби «*Націоналізм чи українізація*». ЛХА *Юрій Павлович Чмонь* – «професор, завідувач кафедри літературознавства Київського державного університету» вказує на письменника, професора Г. Штона. Можливо прізвище *Чмонь* утворилось від вульгаризму *чмо* – людина, що нічого собою не представляє [16, с. 327]. Автор гумористично переоснастив реальне прізвище письменника. Як бачимо, дейктичні ЛХА належать до штучно створеної авторської антропонімії.

Повість «*Очамимря*» О. Ірванця є, за визначенням самого автора, «казочкою в дідерському стилі», а насправді – перелицьованою новочасною версією давньої легенди про Кирила Кожум'яку. Насамперед читач знайомиться з *Очамимрею*. Як істоту, так і назву автор придумав сам: «Іде-брєде *Очамимря*». *Очамимря* – зла, жорстока тварюка-людожерка, страшезна апокаліптична ящірка. За Великим тлумачним словником української мови, *Мимря* – та, що мимрить, нерозбірливо буркотить [5, с. 667].

Інші персонажі не мають ні прізвищ, навіть нормальних імен, бо після Спалахів лишилися «зничавілі племена мудриполітенівців». А править ними у Граді (така назва міста) *Кнезь*. («*Кнезь* знає все. Він добрий, наш *Кнезь*, він великий і сильний, він старий і премудрий»). ЛХА *Кнезь* утворений від апелятива князь, правда, з діалектними відтінками.

Позитивним героєм в повісті є *Кирюха*. *Кирюха* – «коханий *Янки-растаманки*», фаворит *Кнезя*

та народний улюбленець, що відкрив таємниці механізмів. Ім'я *Кирюха* – простонародний російський варіант, походить від імені Кирило, що в перекладі з грецької означає «пан», «володар» [1, с. 66]. В деградованому місті *Кирюха* зберіг дешифру генетичної пам'яті. Він вміє запустити механізми, плаває на моторному човні, носить автомат Калашникова. А ще привозить звідкись шкіряні куртки (натяк на Кирила Кожум'яку), тобто має свій бізнес.

ЛХА *Янка-растаманка* вжито в розмовному варіанті. Апелятив при власному імені виступає як репрезентант певної художньої інформації [13, с. 337]. В даному випадку вказує на захоплення героїні растаман-травою. Інакше можна сказати *Янка-наркоманка*. Таку саму роль відіграють ЛХА *Івашко-рибалка* та *Пашка-дісжокей* (оповідання «Наш вожатий Федір Крюгер»). Апелятиви вказують на рід занять денотатів.

За допомогою всюдисущого у творі іронізму Олександр Ірванець розгортає парадоксальні картини життя, створює іронічні ЛХА. Чудернацьки названо дочок (чи дочку) *Князя: Піпсікола та Кукакола*. Найменування героїнь вказують на преклоніння перед іноземними напінками. Сіамські близнюки *Піпсікола та Кукакола* навіть у власних назвах мають спільну частину, як у житті мають спільну частину тіла.

З іронією автор створює образи богів. Пор.: «Всемогутній бог *Фак* і всемогутня богиня *Фака* вирішили світ оновити, перенародити. Та загинули й вони – бог *Фак* під час зачаття, а богиня *Фака* – під час пологів». ЛХА *Азар'ян* – старший над кнезевими десятниками, підступний жорстокий тип. Хоча, якщо подумати, то, можливо, його на-

зва походить від апелятива *зірка*. Є ще один більш-менш позитивний герой – «*вольф хитромудрий*», який нібито розповідає билинною мовою всю цю історію.

В оповіданнях, які ввійшли до книги «Очамимря», О. Ірванець також виводить низку ЛХА. Увагу привертають окремі імена з суфіксом *-к-*, які не без впливу російської мови передають негативну конотацію. Пор.: *Свєтка, Ельвірка, Сєрьожка, Наташка, Генка, Людка*. Виділяються також прізвища з суфіксом *-к-*: *Несенючка (Несенюк), Матвійчучка (Матвійчук)*. Піонертабірні оповідання містять ЛХА, до складу яких входить ім'я та по батькові, адже так називали піонервожатих в таборах. Пор.: *Ельвіра Георгіївна, Олена Володимирівна, Олена Василівна* («на прізвисько *Овечка*, бо чорнява кучер'явка»), *Ростислав Михайлович (Ростик)*. ЛХА прізвищевого типу зустрічаються вкрай рідко: *Пономаренко, Бичковський*. Є навіть повна тричленна назва, звичайно, не без ірванцевої іронії: *Татим Ратимович Ронтатюк* («Принаймні так почув його слова ти»), а також двочленна *Сергій Голян*.

Епізодичні герої назв не мають, позначаються апелятивами: *жінка-водійка, хамка з буль-тер'єром, літня жінка з картою сумкою*.

Особливості творення та вживання ЛХА О. Ірванця цілком вписуються в естетичну модерністську парадигму сучасних українських текстів. Проведений аналіз доводить, що вживання тих чи інших онімів передусім залежить від змісту та тематики твору, що й зумовлює функціонування певної ономастичної лексики, організацію особливостей онімного простору.

Література

1. Белей Л. Ім'я для дитини в українській родині: словник-довідник. – Ужгород: Закарпатське крайове товариство «Просвіта», 1993. – 116 с.
2. Белей Л. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії / Л. Белей. – Ужгород, 2002. – 176 с.
3. Белей Л. О. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX – XX ст. / Л. О. Белей. – Ужгород: Патент, 1995. – 120 с.
4. Блажчук Ю. Прізвища-композиції в антропоніміці Уманщини / Юлія Блажчук // Вісник Прикарпатського національного університету. Ювілейний випуск на пошану 100-річчя від дня народження проф. Івана Ковалика. – Філологія. – Випуск XV – XVIII. – Івано-Франківськ, 2007. – С. 452 – 455.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
6. Ірванець О. Очамимря: Повість та оповідання / О. Ірванець. – К.: Факт, 2003. – 184 с.
7. Ірванець О. Рівне / Ровно (стіна). Нібито роман / Олександр Ірванець. – Львів: Кальварія, 2002. – 192 с.
8. Калинин В. М. Поэтика онима / В. М. Калинин / [отв. ред. Е. С. Отин]. – Донецк: Юго-Восток, 1999. – 408 с.
9. Калінкін В. М. Теоретичні основи поетичної ономастики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.02.02 «Російська мова» / В. М. Калінкін. – К., 2000. – 35 с.
10. Карпенко Ю. О. Літературна ономастика: зб. статей / Ю. О. Карпенко // відп. ред. М. І. Зубов. – Одеса: Астропринт, 2008. – 328 с.
11. Карпенко Ю. О. Про літературну ономастику: Міркування на базі твору Ліни Костенко «Коротко – як діагноз» / Ю. О. Карпенко // Літературна ономастика: зб. статей. – Одеса: Астропринт, 2008. – С. 61 – 70.

12. Карпенко Ю. О., Мельник М. Р. Літературна ономастика Ліни Костенко: Монографія / Ю.О. Карпенко, М. Р. Мельник. – Одеса : Астропринт, 2004. – 216 с.
13. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту / Крупа М. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2005. – 416 с.
14. Мельник М. Р. Ономастика творів Ліни Костенко : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / М. Р. Мельник. – Одеса, 1999. – 18 с.
15. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей : Словник-довідник / Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська / [ред. В. М. Русанівський]. – 3-те вид., випр. – К. : Наукова думка, 2005. – 335 с.
16. Словник сучасного українського сленгу / [упоряд. Т. М. Кондратюк ; худож.-оформлювачі Б. П. Бублик, С. І. Правдюк]. – Харків : Фоліо, 2006. – 350 с.
17. Трійняк І. І. Словник українських імен / І. І. Трійняк. – К. : Довіра, 2005. – 509 с.
18. Універсальний літературний словник-довідник / Оліференко С. М., Оліференко В. В., Оліференко Л. В. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2007. – 432 с.
19. Харчук Р. Хранителька післячорнобильської бібліотеки / Роксана Харчук // Дзеркало тижня. – 2006. – 10 лютого.

Вегеш Анастасія Іванівна – викладач кафедри української мови УжНУ.